

A népességöregedés népességfogyást generáló hatása¹

Sárkány István

Prof. dr., egyetemi tanár, professor emeritus,
ny. rendőr vezérőrnagy
Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Rendészettudományi Kar
sarkany.istvan@uni-nke.hu

Hetven év a történelemben Madách Imre szavaival csak arasznyi lét, de egy folyóirat vonatkozásában és azok számára, akik a hét évtized zömét végigélték, mozgalmas és hosszú idő, aminek a Belügyi Szemle a profiljába illeszkedő szakmai tükörcképét adta.

A népességszámot négy körülmény határozza meg. Ezek: a születések és a bevándorlók száma, továbbá a halálozások és a kivándorlók száma. Előbbi kettő növeli, az utóbbi kettő csökkenti a népességet.

A mindenkori alacsony születésszám a jövőbeli születések számát eleve korlátozza. A korfa az időskorúak számának és népességen belüli arányának növekedésével felfelé tágul, vagyis az átlagéletkor emelkedik. Ezzel az a populáció növekedik, amely a népességszám emelésében már nem vehet részt. Ennek következtében az évszázad közepe körül – egyes országokban már most is – Európa nagy gondja a kontinens további népességöregedése lesz.

Ez utóbbira figyelemmel a népességfogyás azért teremt súlyosan kritikus helyzetet, mert az időskori függőségi ráta, – az egy aktív dolgozóra jutó idősök számából képzett mutató – folyamatos romlása a nagy ellátórendszereket (például a nyugdíjrendszert) az összeomlással fenyegeti. Kelet-Közép-Európa egyes országaiban a társadalmak korfája egy fordított piramis képét mutatja, ahol a lakosság többsége idős vagy idősödő középkorú. Ennek következménye egyfelől az egészségügyi rendszer leterheltségének jelentős mértékű megnövekedése, másfelől annak általánossá válása, hogy e korosztályba tartozók száma és aránya meghaladja a gyermekkorúakét.

¹ A rövid ismertetés általános természetű és hazai vonatkozásban tett fontosabb megállapításai összhangban vannak a „*Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*” című, a KSH Népességtudományi Kutatóintézet által közzétett elemzéssel.

Az életkorából következően magasabb mortalitású korcsoport népességén belül megnövekedett arányából magasabb halálozási ráta is következik. Ezért a termékenységi ráta – szignifikáns népességgyarapodást kiváltó – emelkedő pályára állítása a halálozási ráta számottevő csökkentése révén vélhetően nem lesz működtethető. A KSH adatok ezt rendre igazolják. 2020-ban a születések száma 3,4 százalékkal, a halálozásoké 7,7 százalékkal magasabb volt, mint 2019-ben (URL1), ami a pandémiától függetlenül is riasztó. Magyarország népessége már korábban 9,8 millió alá került.

A népességnövekedés feltétele tehát az, hogy a bevándorlók száma legalább mérsékelten haladja meg a kivándorlók, továbbá a halálozási és a termékenységi ráta közötti különbséget képezők együttes számát. Ez egy demográfiai kényszerhelyzetet generál, melynek keretében Európa néhány e tekintetben fenyegetett országának, történelmük legjelentősebb, legtartósabb kihívását kell – a jövőbeni fennmaradás érdekében – eredményesen kezelnie.

Az időszedéssel nemcsak az eltartottak, hanem a gondozottak számának emelkedése is együtt jár, miközben a munkaerőpiaci viszonyokat az időskori gondozási kényszer is hátrányosan befolyásolja.

Az időszedés által generált megnövekedett viktimális érintettség kérdéseinek ismertetésére a tanulmányban nem térek ki. Megjegyzem, hogy a 21. század második évtizedének végéhez közeledve az Aging Society Index által 18 nyugat- és közép-európai országban, a 65 évesnél idősebbek körében végzett – az életminőségnek, szegénységi aránynak, az idősek és a fiatalok kapcsolatának, a nyugdíjak nagyságának és a szociális hálónak a vizsgálatára irányuló – kutatás eredménye szerint Magyarország az utolsó helyen áll a nyugdíjasok életminőségének biztosítása terén (URL2).

A párkapcsolatban élőkhez képest az egyedül élő idősek körében a súlyos anyagi problémák előfordulása gyakoribb. Az 50. életév táján a nemek közötti arány megfordul, és ezt követően a nők hányada egyre meghatározóbb, ebből következően az egyedül élők körében is ez a viszonyszám magasabb a nők tekintetében és ez az életkorral együtt növekszik.

Az aktív népesség csökkenéséből a nyugdíjterhek és az egészségügyi kiadások növekedése, perspektivikusan a fogyasztás, a termelékenység apadása, a gazdasági növekedés lassulása egyre nehezebben kezelhető munkaerőpiaci problémák következhetnek. Mindez az Európai Unió gazdasági versenyképességét is veszélyeztetheti. Ennek elkerülhetősége, továbbá annak érdekében, hogy ne kelljen a gyermekvállalás és a munka között választani, az unió országaiban egyre nagyobb figyelmet fordítanak a nők karrierje és a magánélete közötti egyensúly megteremtésére.

Az átlagéletkor emelkedése folytán a népességöregedés, a születések számának csökkenése, a felsőoktatásban való növekvő részvétel vagy egyéb ok folytán

több európai országban a munkaerőpiacra belépés kitolódik. Ez kettős következménnyel jár. Egyfelől a fizetett munkával töltött idő lerövidül, így rövidebb időn át, összességében kevesebb nyugdíjjárulék fizethető, másfelől a nyugállományban töltött idő növekszik. A kormányzatok így arra kényszerülnek, hogy – a finanszírozhatóság megőrzése érdekében – emeljék a nyugdíjkorhatárt. Ez akkor lesz elkerülhetetlen, ha a várható élettartam növekedésével párhuzamosan az egészségben töltött évek száma is nő. Ha viszont úgy emelkedik a várható élettartam, hogy az egészségben eltöltött évek száma nem nő, akkor az időskori egészségügyi és szociális ellátásra a jelenleginél sokkal többet kell majd fordítani. Mindezekon túl is a politikailag nehezen felvállalható további nyugdíjkorhatár-emelés a fejlett világ országaiban korrelál a reklámok által biztosított túlfogyasztásra épülő fenntartható fejlődés lehetetlen víziójával. Nem mellékesen megállapítható, hogy a gazdasági teljesítménynövelés vég nélküli hajsza-lásáért súlyos árat kell majd fizetni. A képződő többletjövedelemnek, a jólétnek az áldásait a nyugdíjaskorú népesség egyre rövidebb ideig élvezheti majd.

Ha egy úgynevezett jóléti állam a demográfiai értelemben vett időskori munkavállalás kérdésében ismétlődően szigorúbb szabályokat állapít meg, az épp az adott állam jóléti mivoltát kérdőjelezi meg, mert az időskorúság – bár korosztályok szerinti tagolásban – a társadalom valamennyi tagját érinti. Az sem figyelmen kívül hagyható kérdés, hogy a későbbiekben a 65. év betöltését követő tömeges kényszerű foglalkoztatás mekkora munkaerőpiaci értékkel bír majd, illetve lesz-e a munka termelékenységét emelő hatása?

Az idősgondozás már jelenleg is fajsúlyos probléma. A gondozók létszáma – az idősödés folytán bekövetkező nyugállományba vonulásra tekintettel – csökken, amit zömében csak szakképzetlen gondozók munkába állításával lehet korrigálni. Alacsony a gondozói munka anyagi megbecsültsége. Nő az intézményekbe jelentkezők várakozási ideje és az egy gondozóra jutó gondozottak száma, ami vég nélkül nem növelhető. Folyamatosan emelkedik az ellátásra szorulóknak száma, de az elhelyezésüket az intézményhálózat avulása sem teszi lehetővé.

Ez utóbbi körülmények együttes hatása idősgondozási deficitet generál, aminek kísérő jelensége az, hogy a gondozás gyorsuló ütemben válik áruvá. A termékenységi ráta több évtizedes csökkenése által generált problémát felerősíti az is, hogy egyre több idősnek nincs – róla gondoskodni képes – gyermeke.

Egy szegény országban a gyerekek „cselekvő vagyonná” válhatnak, mert tíz éves koruk előtt dolgozni kezdenek (Fukuyama, 2000).

A fejlődő országokhoz képest a családon belüli gondoskodás rendszerének fordítottja érvényesül Európában. A javak a szülőktől a gyermekek felé áramlanak. A gyermekvállalás nem az időskor anyagi biztonságát garantáló befektetés, így annak gazdasági jelentőségével együtt a népességszám is csökkenhet. A tartós

népességfogyás főként a 2004-ben csatlakozott tagállamok között tapasztalható, ahol növekszik a gyermektelenek száma.

Gyakoribbá válik az első gyermek születésének halasztása, ami eleve megkérdőjelezheti számos esetben a további gyermekvállalás lehetőségét. Ennek megfelelően nem azonos a jelentősége annak, hogy az első gyermek születésére egy húszas vagy harmincas években járó nő életében kerül sor. A legkevésbé kívánatos következmény a közhangulat nyomására születés, vagyis az anyaság „kényszerből” történő, kelletlen felvállalása, amit a magyar társadalomnak a múlt század ötvenes éveiben már módjában volt megismerni.

Más vonatkozásban érthető a probléma nemzetstratégiai kérdésként történő kezelése. A hazai népesség mintegy 40 éve – az elvándorlástól függetlenül – csökken. A négy évtized alatt a népességfogyás az aktuális lakosságszámhoz viszonyítva meghaladta a II. világháborús magyar embervesztéséget. 2060-ra a különböző népességszám-bebecslések a pesszimista 6,5 milliótól az optimista 8,5 millióig terjedően várják a hazai népesség számszerű alakulását. A prognosztizált időszak végére egy esetleges nyolc évtizedes népességcsökkenés valószínűtlenné tenné azt, hogy önerőből valaha is megfordítható legyen a hazai népességfogyás ennek összes lehetséges következményével együtt.

Mivel csökkenő létszámkohorszok kerülnek termékeny korba, ezért a népességőregedés következménye a születések számának csökkenése, a továbbiakban pedig egy sajátos és látszólagos paradoxon előfordulása lesz. Ennek lényege az, hogy a születésszám emelkedése nélkül nőhet a termékenységi arányszám, aminek a hátterében a szülőképes korban lévő nők számának folyamatos csökkenése áll. Minél magasabb az átlagéletkor növekedése folytán az idősek száma, annál nehezebb – esetleges öngerjesztő hatásánál fogva –, annál kilátástalanabb a népességcsökkenés tendenciájának megfordítása.

Az Európai Unió népességcsökkenéssel küszködő országaiban – az eddigi tapasztalatok, és az évszázad közepéig szóló demográfiai előrejelzések figyelembevételére alapszik – kétséges, hogy a gyermekvállalásra ösztönző, számos vonatkozásban jelentős szociálpolitikai, családtámogatási intézkedések képesek-e a probléma „önerős” megoldását biztosítani. Ez utóbbinak a sikeres megvalósulása esetén is a kívánatos munkaerőpiaci elvárások csak évtizedek múlva teljesülhetnek.

Felhasznált irodalom

Fukuyama F. (2000). *A nagy szétbomlás*. Európa Kiadó.

A cikkben található online hivatkozások

URL1: *Decemberben 7167 gyermek született, és 16 141 fő veszítette életét.* <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/nep/nep2012.html>

URL2: *Az utolsó helyre került Magyarország a nyugdíjasok életminőségét vizsgáló listán.* <https://olkt.net/az-utolso-helyre-kerult-magyarorszag-a-nyugdijasok-eletminoseget-vizsgalo-listan/>

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Sárkány I. (2022). A népességöregedés népességfogyást generáló hatása. *Belügyi Szemle*, 70(11), 2405–2409. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.11.50>